

Din Sosyolojisi Araştırmaları

E-ISSN: 2791-8998

Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 3, Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

Din, Statü ve İtibar: Dini Temsil ve Tipolojiler Üzerine Hac Eksenli Bir İnceleme
Religion, Status and Reputation: A Pilgrimage-based Study on Religious Representation and Typologies

Merve Reyhan Ekinci

Doktora Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İnsan ve Toplum Bilimleri, Sosyoloji / İstanbul, Türkiye

reyhan.ekinci@stu.ihu.edu.tr / <https://orcid.org/0000-0003-0974-9598>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Tanıtımı/ Book Review

Geliş Tarihi/Date Received: 13/10/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 15/10/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 20/10/2022

Atıf / Citation: Ekinci, Merve Reyhan. “Din, Statü ve İtibar: Dini Temsil ve Tipolojiler Üzerine Hac Eksenli Bir İnceleme”. *Din Sosyolojisi Araştırmaları* 2/3 (Ekim/October 2022) 133-138.

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.
CC BY-NC 4.0 | This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Öz

İslam'ın beş şartından biri olan Hac, Müslüman coğrafyasında kültürel anlamda da ağırlığı olan bir ibadettir. Bu ibadeti yerine getiren bireylerin de toplumda bir konumu ve ağırlığı bulunmaktadır. Ülkemizde de "hacı olmak" bir itibar ve statü sebebidir. Bu itibar ve statünün tarihi arka planına; kültürel anlamlarına; tecrübelerine; günümüzde temsil ettiği konuma odaklanan eser İzmir, Ankara ve Şanlıurfa illerinde yapılan nitel bir saha çalışmasına dayanarak kaleme alınmıştır. Türkiye'de hacı tipolojisine dair algıların da ele alındığı bu eserde hacılığın -hacca giden veya gitmeyen- bireylerce anlamı; seküler ve ya dinsel alanlarda hacılığın temsili; gündelik hayatta hacı olmak ve hacı imajı gibi konulara dair derin analizler içeren bilgiler bulunmaktadır. Tarihin akışı içerisinde kültürel anlamda birçok değişikliğe maruz kalan bir toplumda; dini bir itibar ve temsilin de geçirdiği değişimleri merak eden okuyucular için hem teorik hem de saha çalışması anlamında oldukça zengin olan eser ele aldığı alan içerisinde bir referans kitabı niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Din, Hacı, İtibar, Sosyal Statü, Tipoloji

Abstract

Hajj, one of the five pillars of Islam, is a culturally significant act of worship in Muslim geography. Individuals who fulfill this worship also have a position and status in the society. In our country, "being a pilgrim" is a reason of prestige and status. This book, which focuses on the historical background of this reputation and status, its cultural meanings, experiences and the position it represents today, is based on a qualitative field study conducted in Izmir, Ankara and Şanlıurfa. In this book, which also deals with the perceptions of the pilgrim typology in Turkey, there are deep analyses on the meaning of pilgrimage by individuals who go on pilgrimage or not; the representation of pilgrimage in secular and religious fields; being a pilgrim in daily life and the image of pilgrim. For readers who are curious about the changes that a religious reputation and representation have undergone in a society that has been subjected to many cultural changes in the course of history, the book, which is very rich in terms of both theoretical and fieldwork, is a reference book in the field it deals with.

Keywords: Sociology of Religion, Religion, Pilgrim, Reputation, Social Status, Typology

Özellikle çocukken Hacca veya Umreye giden tanıdıklara yapılacak ziyaretlerde duyduğum heyecanı hatırlarım. Haftalar süren bir misafir yoğunluğunun sürdüğünü. Değerli ve kutsal olan Zemzem suyunun belirli bir ritüel ile içilmesi gerektiğinin verdiği doğru yapıyor muyum hissini. Ülkenin farklı bölgelerine göre çeşitlilik gösterebilen bir hacı karşılama kültürünün varlığı da çocukluğumdan beri zihnimde yer eden anılardandır. Hacca gidenlerin avuç içinin öpülmesi, özel gün ikramlarının o günlerde de yapılması ve artık isimlerinin önüne "Hacı" sıfatının da eklenmesi ile yüklenen görünmeyen bir ağırlık. Tam da bu hacı olma durumu ve getirdiği sorumluluk algılarına dair yapılmış bir çalışma olan eser alanının temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Fatma Çakmak tarafından kaleme alınan ve Çizgi Yayınlarından çıkan kitap; yazarın Ankara, İzmir ve Şanlıurfa

illerinde saha araştırmasını gerçekleştirdiği doktora tezine dayanmaktadır. Yazar araştırmasının esas amacını şu cümlelerle açıklamaktadır:

Ülkenin tarihi ve kültürel köklerinden gelen temel argümanların ürettiği dinsel itibar kalıplarını fark etmek, yaşanmış süreçlerin ağırlığında bu kalıpların anlam mecralarında sağlam kalabilmiş, parçalanmış, sürçmüş, melezleşmiş yapılara düşünsel anlamda dokunmak ve bu dokunuşu sahici bir anlama çabası ile ortaya koymaya çalışmak (2022, s.17).

Araştırmanın yönteminden bahsedilmesi gerekirse; yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar ve odak grup görüşmelerinin yapıldığı nitel bir araştırma çalışmasıdır. Modern, seküler, geleneksel ve bazen de bu üç durumun iç içe geçtiği yerler olan Şanlıurfa, Ankara ve İzmir illerinin araştırma evreni olarak seçilmesinin; çeşitli görüş ve tecrübelerle ulaşılması açısından önem arz ettiği eserde vurgulanmaktadır. Yazar Şanlıurfa ilinin geleneksel dindarlık yapılarının ve din temelli olguların yoğunlukla etkisinin hissedildiği bir şehir olması; Ankara ve İzmir illerinin de kozmopolit ve modern desenleriyle “melez bir dindarlık deneyimine” imkan sağlaması hasebiyle çalışmanın sahası için seçildiğini açıklamaktadır (2022, s.19). Görüşmecilerin seçilmesinde ise meslek, yaş, mezhep ve etnik özellikler bakımından toplumunun farklı kesimlerinin temsil edilmesine dikkat edilmiş; kent merkezi ağırlıklı olmak üzere hem kentten hem de kırsal kesimden “toplam 90 kişi ile yarı yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir” (2022, s.152). “Hacılığın dinsel itibarına ilişkin toplumsal algıyı ortaya koyabilmek” amacı taşıyan bu çalışmanın yöntemine dair eklenmesi gereken bir diğer bilgi de görüşmelerin sadece hacı olanlarla değil hacca gitmemiş kişilerle de gerçekleştirilmiş olmasıdır (2022, s.153).

Giriş ve Sonuç bölümlerine ek; *Hacı ve Kutsallık Arayışı*, *Hacı ve Dinsel İtibarın Tezahürü* ve *Genel Görünümler: Hacılığın Yansımaları ve Toplumdaki Hacı Algısının İtibari Değeri* şeklinde üç ana bölümden oluşan eser ele aldığı konuları detaylı bir şekilde açıklayan alt başlıkları içermektedir.

Hacı ve Kutsallık Arayışı adlı birinci bölüm araştırmaya temel oluşturan teorik inceleme ve değerlendirmeleri barındırmaktadır. Bu bölüm altı adet alt başlıktan oluşmaktadır. Dini “Tören/Ritüel ve Kutsala Yöneliş Bağlamında Hac” adını taşıyan ilk alt başlıkta temel kavramlar sistematik bir şekilde ele alınırken çeşitli dinlerdeki hac tecrübeleri ve anlam değerleri de “Farklı Din ve İnanç Sistemlerinde Hac ve Hacılık” adlı ikinci metinde ayrıntılı olarak incelenerek es geçilmemiştir. Ek olarak “İslam’da Hac ve Hacılık” alt başlığı ile hac kavramının etimolojik, semantik tahlilleri yapılmakta; tanım ve tarihleri ele alınmaktadır. “İslam’da Haccın Sembolik Dili ve Hacı”; Hacı ve Yöneliş, Hacı ve Yolculuk, Hacı ve Tevhid Anlayışı ve Hacı ve Mensubiyet Duygusu üzerinden sembolik dili dördüncü alt başlıkta ve “Tasavvufi Düşünce de Hac ve Hacı” da beşinci alt başlıkta ince-

lenmektedir. Son olarak Hac tecrübesine dair var olan yoğun bir hatırat literatürü; “Tarihsel Yö-rünge: Haccın Gelişimi ve Hacılığın Değişen Yönleri” alt başlığında gözden geçirilerek birinci böl-üm sonlandırılmaktadır. Hac hatıratlarına dair literatürde Malcolm X, Ali Şeriatî, Muhammed Esed ve Necip Fazıl Kısakürek gibi isimlerin hac hatıratları da yer almaktadır.

Hacı ve Dinsel İtibarın Tezahürü adlı ikinci bölümde ise Türkiye’deki hacı statüsü ve tipolojisini anlamak amacıyla toplumsal rol; statü; karizma; ideal tip gibi kavramlar özellikle Weber’in statü tabakalaşması teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. “Statüden İtibara: Dini Dinamiğin ‘Stereotip-leşmesi” alt başlığı; “statü bileşenlerinin ‘din’ üzerinden formüle edilip tarihsel ve geleneksel atıf-larla çözümlenmesi” ve “toplumsal bağlamda din ve itibar ilişkilerinden beslenen kutsanmış bir ima” olan dinsel itibar kavramına odaklanmaktadır (2022, s.116). “Toplumsal Yapı, Hakim Para-digma ve Dinsel İtibar İlişkisi” alt başlığı ile bireylerin pratiklerinin toplumsal yapıdan etkilenmesine ek olarak toplumsal yapının inşasında da etkili olduklarını; toplumsal yapının ülke tarihinden, kül-türünden, dinsel ve siyasal koşullarından bağımsız olamayacağını ve toplumda bireylerin büründüğü rollerin toplumsal desteği olduğu takdirde sürekliliği olabileceğini hatırlamış oluyoruz. “Dinsel Seç-kinlik: Geleneksel Toplumlarda İtibar Kadrolarının Teşekkülü ve Hacılık” ve “İslam Geleneğinde Dinsel İtibarın Şekillenmesi ve Türkiye’deki Görünümleri” alt başlıkları ile devam eden eserde yazar “Türk Modernleşmesinde Dinsel İtibarın Anonimleşmesi Sorunu ve ‘Hacı’nın İtibarı” başlığı ile de Türkiye’de dini statülerin özellikle de hacı olmanın itibari serüvenini; Clifford Geertz, Şerif Mardin, Erving Goffman ve Anthony Giddens gibi duayen sosyologlara atıflarla ele almaktadır. Yazar Tür-kiye örneğinde dini itibar serüveninde hacı statüsünün “dinsel bir itibarı temsil etme noktasından; kültürel bir figür olarak toplumsal işleyişe eklemlenmeye kadar bir dizi dönüşümden” geçtiğini be-lirtmektedir (2022, s.140). “Hacı: Kutsal İmaj, Dindarlık, Saygınlık Temsilinde Bir Tipoloji Örneği” alt başlığında ise ülke genelinde en yaygın dinsel itibar sınıflarından biri olan hacılığın; “dini temsilin toplumsal görünümünü de kendinde toplayan, toplumla irtibatı üzerinden kendini yeniden şekil-lendirebilen kategorik olarak ‘ideal’ olanla zaruri bir karşılaştırmaya da açık bir tipoloji” (2022, s.143) olduğu belirtilir. Bu bölümde son alt başlığı “Kültürel Bagaj: Türkiye’de Hacılığın Dini Bir Otorite, Yerel Bir Karizma Unsuru veya Kanaat Önderi Olarak Üreten Sosyal Sermayenin İşleyişi”dir. Başlık altında yer alan “mekânları, hikmetleri, meşakkat barındırması, gurbet/yabancılaşma gibi duygularla korku ve tedirginliğin farklı katmanlarıyla hacıyı tanıştırmayı hac ibadetini bireysel hafızada olağan-üstü bir konuma taşımaktadır” (2022, s.145) cümlesi hacı statüsünün inşa unsurlarını açıklamak-tadır. Şimdiye kadar adım adım inşa edilen hacı statüsünün arka planından sonra bu başlık altında hacı tipolojisine dair mevcut durum ele alınmakta ve açıklanmaktadır. Böylece saha araştırmasının bulgularının paylaşıldığı ve analiz edildiği üçüncü bölüm için gereken hazırlıklar da yapılmıştır.

Eserin kilit noktasını oluşturan *Genel Görünümler: Hacılığın Yansımaları ve Toplumdaki Hacı Algısının İtibari Değeri* başlıklı üçüncü bölüm ise saha çalışmasından elde edilen bulguların şimdiye kadar sunulan kavramsal ve teorik temel ile harmanlanarak değerlendirildiği kısmı oluşturmaktadır. Bu bölümün başında yazar konuya deşifre edilmesi gereken bir söylem olarak yaklaşmak yerine “anlama ve yorumlama” odaklı yaklaşarak görüşmelerin yapılmasının “yöntemsel bir gereklilik” olduğunu vurgulamaktadır (2022, s.151). Anlama ve yorumlama odaklı bu analiz yaklaşımı için soru yönergesinin inanç, ibadet, ekonomi, toplumsal cinsiyet ve siyaset bağlamları etrafında oluşturulmasına dikkat edilmiştir. “Sosyal Bir Sermaye Olarak Hacılık” başlığında, görüşmecilerden yapılan alıntılarla birlikte, “hacı olmanın toplumsal statüler içerisinde din alanına ilişkin bir saygınlık kategorisi olarak ele alınışının” (2022, s.170) toplumda oldukça sık rastlanan bir olgu olduğu; bölgelerin/kültürlerin dinsel tipolojilerindeki farklılıkların dini itibar ve statülere dair anlayışları da etkilediği bir kez daha fark edilmektedir. “Gündelik Hayatta Hacı Olmanın Anlamı” başlığı ile gittikçe modernleşen toplum ve mekanda hacılık özelinde olsa da toplumsal statülere dair beklentilerin ve beklentinin muhatabı olan bireylerin de gittikçe değiştiği anlaşılmaktadır. Modernleşen ve sekülerleşen toplumlarda yaşanan gelişmelerle “kamusal” ve “özel” olarak parçalanmış bir toplumsal hayat tasavvuruyla birlikte “dinsel imajların varlık alanlarının ortadan kalkması veya bu imajların bireysel birer kategori olarak özel alana çekilmek zorunda kalması” durumuyla karşılaşmış ve dini temsiller de etkinliğini yitirerek özel alanlarla sınırlandırılmaktadır (2022, s.188). “Bir Statü Göstergesi Olarak Hacılığın Seküler ve Dinsel Alanlardaki Kullanımı” alt başlığında bu duruma dair tecrübeler ve görüşler paylaşılmaktadır. “Öncesi ve Sonrası İtibariyle Hacılığa İlişkin Hayat Farkı Yansımaları” başlığı ile toplumun hacı olunmadan önce ve sonraki itibar algısının günlük yaşamda kendisini nasıl hissettirdiğine ve hacı olmaya yönelik arzuların nasıl biçimlendiğine odaklanılmaktadır. “Hacılık ve Yoğun Dindarlık İlişkisi” başlığı altında farklı toplumsal tabakalara ait bireylerin günlük hayatlarında dinin yeri ve hassasiyetleri çerçevesinde hadcı olmanın anlam ve temsiline dair analizler yapılmaya çalışılmıştır. “İtibarın Zayıflaması, Statünün Eksilmesi: Bir Hacıyı Hacılıktan Çıkaran Koşulların Oluşumu” adlı son alt başlıkta ise “ideal hacı tipolojisinin nasıl olması gerektiği konusu” ele alınmakta ve bu konu “hacıyı saygın kılan niteliklerin neler olduğu” sorusu etrafında şekillenmektedir. Eserin bu son ana bölümü okuyucularına, toplumsal olana dair ele alınan her olgunun sosyal yapıyı oluşturan hiçbir ögeden bağımsız değerlendirilemeyeceğini saha araştırmasının bulguları ile tekrar hatırlatmaktadır.

Hacı kategorisinin ülkemizin toplumsal yapısının din ile ilişkisini ortaya koyması açısından önemli göstergelerden biri olduğunu düşünen yazar; hacı tipolojisini “geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecinde yer yer politik yaptırımlarla da zorlanmış bir tarihsel bakiyeyi gündelik

referanslarla birlikte ele almaya oldukça elverişli bir dinsel kategori olarak” nitelendirmektedir (2022, s.15). Ayrıca modern ve geleneksel; kent ve kırsal gibi toplumsal farklılıkları hacı statüsü üzerinden incelediği eseriyle okuyuculara farklı, yeni perspektifler ve bilgiler sunmaktadır. Baştan sona özverili ve disiplinli bir şekilde yapılmış bu çalışma; Din Sosyolojisi alanında hissedilen eksikliği önemli ölçüde doldurmasının yanında üzerine inşa edilecek yeni araştırmalara da vesile olacaktır.

Kaynakça

Çakmak, Fatma. *Din, Statü ve İtibar: Dini Temsil ve Tipolojiler Üzerine Hac Eksenli Bir İnceleme*. Konya: Çizgi Yayınları, 2022.